

PUL EVOLYUTSIYASI VA UNING NAZARIY ASOSCHILARI

Temirov Asadbek Sherzod o'g'li

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
studenti*

Abduvaxobov Shaxzod Xolmo'min o'g'li

*Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
assistenti,*

Annotatsiya. Ushbu maqolada mamlakatimizdagi pul tizimi va uning eski davrlardan tortib, hozirgi davrga qadar bo'lgan rivojlanish yo'llari, xalqaro pullar va pulning vazifalari, pul nazariyasi asoschilari haqida batafsil ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: pul, qog'oz pullar, bank, kapital, banknota, aksiya, elektron pullar, kriptovalyuta.

"Pul", mablag'lar almashuvi uchun ishlatiladigan umumiy qabul qilingan to'plam yoki elektron mablag'lar tizimi bo'lib, iqtisodiy faoliyatni o'tkazishda o'rnatilgan asosiy qiymat mablag'laridir. Pulning asosiy vazifalari almashuv, narx belgilash, maosh olish, , zaminlar va muayyan miqdorda moliyaning mablag'lariga ega bo'lishdir.

Pulning o'zining tarixiy tarjimasini o'rganib, mavjud moliyaviy tizimlar va iqtisodiy vaziyatlari tushuntirishda katta roli bor. Pul tizimi ichidagi moliyaviy operatsiyalar valyuta mintaqalari, banklar, korxonalariga mablag' o'tkazilishini, kreditlarni taqdim etishni o'z ichiga oladi.

Pulning turli shakllari mavjud bo'lib, ular mamlakat va mintaqalar orasida o'zgarishlar ko'rsatishi mumkin. Klassik mablag'lar shakli qimmatli metallar ustida asoslangan bo'lib, elektron pul tuzilmalari (kriptovalyutalar, plastik kartalar va elektron hisob-kitoblar) ham yaxshi qo'llanilmoqda.

Pul haqida o'rganish, uning tuzilishi, ishlanishi, moliyaviy tizimlar bilan bog'liqlik, xalqaro almashuvi va iqtisodiyotning asosiy uzluksiz qismi bo'lgan masalalar bo'lsa, pulning o'lchamlari, narxining tushumi va o'zgarishi, moliyaviyotning iqtisodiyati ustida turgan ta'sir ko'rinishi, pul dasturlari va tegishli huquqiy muammolar kabi mavzular keng qamrovli o'rganishni talab qilishi mumkin.

Pulning tarixi eramizning boshlanishidan buyon chet el valyutalari, moliyaviy alam va pul almashuvlari asosida o'zgarishi o'tkazgan. Bu tarix jadal o'zgaruvchanlik bilan nisbatan to'liq kafolat berilmaganda boshlansa-da, bir nechta bosqichlarga bo'linadi:

1. Metallardan valyutalarga: Pulning birinchi shakllanish bosqichi qimmatli metallar ustida o'mma tarqalganlik davrida sodir bo'ldi. Misol uchun, ariyaliklar va shablonlar sizni minglab mamlakatlarda amal qilinadi.

2. Qog'oz-pulning chiqishi: XVII-XVIII asrlarda, qog'oz-pulning chiqishi evolyutsiyasi boshladi. Bu jarayonda banknotalar va cheklar kabi dokumentlar amalga oshiriladi.

3. Markaziy banklar va valyuta tizimlari: XIX asrning o'rtalaridan boshlab, markaziy banklar va valyuta tizimlari o'z ahamiyatini oshirdi. Milliy valyutalar xarajat va import-export operatsiyalarida ishlatildi.

4. Bretton Vud valyuta tizimi va kapa-ugra valyuta tizimi yoki flote valyuta tizimi: XX asrning boshlarida yoki o'rtasida, yuksak mustahkamlashgan valyuta tizimlari paydo bo'ldi. Bretton Vud tizimi (1944-1971) va keyinchalik flote valyuta tizimlari keyinchalik xalqaro savdo va pul almashuvlarini o'stirishda katta ro'lini o'ynadi.

5. Elektronik pul va kriptovalyutalar: XXI asrda yangi elektronik pul tuzilmalari va kriptovalyutalar (masalan, Bitcoin, Ethereum) ko'rsatilgan. Bu tuzilmalar xalqaro savdo va almashuvlarni eng qulaylashtirishdir.

Pulning tarixi o'zida yangi pul modellarining o'chib ketishini, yangi valyuta tizimlarini, moliyaviy krizislarni va rivojlanishni o'z ichiga olgan. Joriy kunda, elektronik pul tuzilmalari va kriptovalyutalar katta e'tibor ga utmoqda va kelajakda pulning yangi bosqichlari tomonidan o'tkazilishi kutilmoqda.

Pul evolyutsiyasi va uning nazariy asoschilari ko'p yillardan beri ilmiy jamiyatlar va iqtisodshunoslar tomonidan o'rganilgan va tadqiq etilgan. Quyidagi muhim shaxslar uning nazariy asoslari va evolyutsiyasi bo'yicha katta ro'l o'ynaganlar:

1. Adam Smith: Adam Smith iqtisodiy fikrlari va "The Wealth of Nations" nomli asari bilan mashhur bo'lgan iqtisodchi va filosofdir. Smith pulning tuzilishi va ishlab chiqarishda kelajakdagi roli haqida keng qarashlar berdi.

2. John Maynard Keynes: Keynes iqtisodiy nazariyalari bilan mashhur bo'lgan ingliz iqtisodchisi bo'lib, aktiv miqyosda valyuta sotib olish bilan moliyaviy krizislarni cheklash tezligi haqida ko'proq ilmiy fikrlar keltirdi.

3. Milton Friedman: Milton Friedman "monetarizm" nazariyasi bilan tanilgan va valyuta tizimlarining moliyaviy stabilligiga olib kelishda valyuta miqdorining muhimligi haqida ko'proq tezlar berdi.

4. Karl Marx: Karl Marks sotsializm va kapitalizmning o'sish va rivojlanish jarayonlaridagi pulning roli haqida unikal nazariyalarni ko'rsatdi.

5. Friedrich Hayek: Friedrich Hayek liberal iqtisodiy fikrlar taraqqiyot uchun narxlarni o'zaro hisoblanganda pulning ahamiyatiga e'tibor qaratadi.

Bu tajribali iqtisodchilar va iqtisodiy fikrlar muasirlashtirilgan dunyoda pulning rolini, almashishni, istiqbol olishni va moliyaviy tizimlarning ishlashini yetkazishga yordam berish uchun katta ahamiyatga ega bo'lishi mumkin. Pulning evolyutsiyasi va nazariy asoslari xalqaro iqtisodiyot va moliyaviy islohotlarda keng qamrovli o'rin o'zgarishlar yaratishga, moliyaviy stabillikni ta'minlash va iqtisodiy rivojlanishni ko'paytirishga yordam beradi.

Pulning asosiy vazifalari ko'p o'zboshdar va birgalikda ishlaydigan tizimning qaror qilmas hujjatini o'rnatish va moliyaviy almashuvlarning o'tkazilishini ta'minlashga oid bo'ladi. Quyidagi muhim pul vazifalari kiritilishi mumkin:

1. Almashuv: Pulning eng asosiy vazifalari o'zgaruvchan bo'lish va bozor ishtirokchilarining mablag' almashishini osonlashtirishni ta'minlashdir. Pul almashuvi bevosita iqtisodiy faoliyatning salohiyati va mavjudlik uchun muhim ahamiyatga ega.

2. To'lov vositalarini ta'minlash: Pul to'lovlar uchun o'rnatiladi va bu to'lovlar joriylikni olish, xizmatlar sotib oladigan asboblarni sotishning ommaviy uslubi bo'lib hisoblanadi.

3. Yangi kapitalni jalb etish: Pul investitsiyalar, proyektlar uchun mablag'lar jalb qilish va o'sishi uchun zarur bo'ladi. Pulning jalb etilishi va investitsiyalar orqali kapitalning yanada o'sishi iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda katta rol o'ynaydi.

4. Ehtiyojlar va maqbuliyatga oid rivojlanish: Mintaqalar va mamlakatlar o'rtasida almashish uchun pul ehtiyojlari va narxlar o'zgarishi yuzasidan pulning maqbuliyati va qiymati o'zgarishi mumkin. Pulning to'g'ri tarzda ishlatilishi va targ'ib qilinishi ma'daniyat va iqtisodiy rivojlanishni oshirishga yordam beradi.

5. Mablag'lar o'tkazish va saqlash: Pulning mablag'lar almashish, saqlash va o'tkazish tizimlari joriylikni saqlash, dastlabki kapitalga kirishi yoki keyinchalik ishlatilishi uchun zarurdir. Pul mablag'larini to'g'ri mahallarda saqlash moliyaviy stabillik va amalda qo'llanishni ta'minlashda muhimdir.

Ushbu vazifalardan ko'ra, pulning aksariyati moliyaviy faoliyatning sodda va barqaror yuzasini ta'minlashda muhim vazifalarga ega. Pulning o'zgarishlari va moliyaviy tizimlar mavzusidagi tahlil va tahlillar, pulning olish-berish jarayonlari va boshqa moliyaviy masalalar ustida ko'proq o'rganish va tadqiqotlar olib boriladi.

Pulning rivojlanishi oliy moliyaviy tizimlarning tarixidagi eng muhim jarayonlar orasida hisoblanadi. Pulning rivojlanishi tarixi o'zida ko'p sabablarga, tuzilmalar va tizimlarga ega:

1. Qadimgi davrda: Qadimgi civilizatsiyalarda, pul ortqich mubodilarga aylanib, buyumlar, sotilishlar, tinglovchilar va boshqalar uchun almashish usullari tuzilgan. Qadimgi pul shakllariga metallar, shellar, tekstil to'rtlar, hayvonlar va boshqa qimmatli narsalar kiradi.

2. Banknotalarning yaratilishi: XIII-XIV asrlarda, yangi tijorat va savdo shakli banknotalar miqyosida o'sib boradi. Bu qimmatli metallar ustiga chizilgan qog'oz pullar o'sib bordi.

3. Xalqaro pul almashuvi va valyuta tizimlari: XIX asr boshlaridan boshlab, markaziy banklar va valyuta tizimlarining sozlashgan davri boshladi. Bretton Vud tizimi (1944-1971) va keyinchalik flote valyuta tizimi xalqaro savdo va pul almashuvlarini eng soddalashtiradi.

4. Elektronik pul tuzilmalari va kriptovalyutalar: XXI asrning boshlarida, elektronik pul tuzilmalari va kriptovalyutalar yangi pul almashuvi usullarini olib kelishga olib kelishdi. Bitcoin, Ethereum va boshqa kriptovalyutalar katta e'tibor qozonishga ega bo'ldi.

Pulning rivojlanishi tarixi o'zidan oldingi tizimlar va tuzilmalar imkoniyatlarini osonlashtirib, moliyaviy almashuvlarni kengaytirib, moliyaviy rivojlanish va xalqaro savdoni oshirishga yordam bermoqda. Kelajakda, yangi elektronik pul tuzilmalari va kriptovalyutalar pulning yangi o'zgarishlarini olib kelishini zururiy keltiradi va pulning yangi bosqichlari yaratilishi kutilmoqda. Pul evolyutsiyasi tarixiy, sotsial, va iqtisodiy o'zgarishlarga mo'ljallangan. Pul o'zining tarixiy ravishda qanday shakllanganligi va ishlatilish texnologiyalari jamiyatlar mavjudlik derejasiga qarab o'zgarishi mumkin. Quyidagi asosiy bosqichlarda pulning evolyutsiyasini yoritish mumkin:

1. Aksiyadorlik mablag'lar: Biror jamiyatning hisob-kitobini o'tkazish va uni o'zgartirish uchun ishlatiladigan konvertirlar yoki boshqa mablag'lar bo'lib, xalqaro savdo almashuvlarida keng jihatdan amalga oshiriladi.

2. Moliyaviy andoza: Tarixiyraqiblar o'rtasida o'zgaruvchan bo'lgan pul tizimlari, valyutalar va moliyaviy andozalar (masalan, qimmatli metallar ustida asoslangan) mavjud bo'lganligi bilan, pulning ishlatilish texnologiyalari va dasturiy vositalari ham o'zgarib borgan.

3. Elektronik pul: Zamonaviy iqtisodiy miqyoslar yordamida xalqaro pul almashuvi elektron mablag'lar (kriptovalyutalar, elektronik pul tizimlari) yo'nalishiga o'tmoqda. Bu elektronik pulning ommaviy qabul-kuzatishini osonlashtirishi va xalqaro savdo operatsiyalarini tezlashtirishi mumkin.

4. Pulning turli shakllari: Tarix bo'yi mavjud bo'lgan turli shakllardagi pul - shell puli, ariyaliklar, maqsadli asboblari bo'lib, ularning foydalanish texnologiyalari va o'zgarishi odatda jamiyatlar taraqqiyoti, tijorat mablag'lari va ularning iqtisodiy faoliyatiga uzluksiz tasir ko'rsatishi mumkin.

Pulning evolyutsiyasi mamlakatlar o'rtasidagi almashuvni osonlashtirishi hamda global iqtisodiyatning o'sish va rivojlanishi bilan o'rtib chiqmoqda. Yuqorida keltirilgan bosqichlar pulning taraqqiyot yo'nalishlarini o'rganish va uni o'zgarishining sabablarini yoritishda yordam beradi.

"Pul evolyutsiyasi" konsepti nazariy debatlar uchun to'g'ri zamin yaratgan va yaratmoqda bo'lgan bir mavzudir. Pulning evolyutsiyasi haqida ko'p qatorda ko'rib chiqilgan nazariy oqimlar va fikrlar bor. Quyidagi ba'zi mashhur pul evolyutsiyasi nazariy asoschilari:

1. Metalliy pul nazariyasi: Bu nazariya, pulning birinchi shakllanish bosqichini qimmatli metallar ustida ommaviy tartib boshda o'sganligiga asoslangan bo'lib, qimmatli metallar (masalan, ariyaliklar, to'ldirilgan shell'lar) biror jismoniy pajjasht klamlarda o'zingizdagi qiymatni olish uchun ishlatilgan.

2. Kriptoalyuta va elektronik pul nazariyasi: XX asrda, kiber havolalar va kriptoalyutalar o'rtasida yuqori tezlikda hisob-kitob qilish va pul almashuvi rejalashtirish uchun kriptoalyutalar ishlab chiqildi. Bu nazariya elektronik taraqqiyoti va xalqaro savdo bo'ylab pul almashishonini osonlashtirishni qo'llab-quvvatlashadi.

3. Funktsional nazariya: Bu nazariya pulni bajariladigan vazifalarga, masalan, almashuv, to'lov, iqtisodiy operatsiyalar amalga oshirish uchun funktsional jihatdan qaraydi. Pulning aksariyati funktsional nazariya asosida tahlil qilinadi va uning aksar tizimlar (masalan, markaziy banklar) ishchi funksiyasi o'z-vazifalari o'rniga amal qilishida badiiyona qarorlarga kelgan.

4. Iqtisodiy nazariya: Iqtisodiy nazariya pulning iqtisodiy jarayonlarga, moliyaviy siyosatlariga, siyosiy bo'shliqlarga va so'nggi natijalariga tesirini o'rganadi. Bu nazariya moliyaviy tanaqqiyotlar, eksport-import, narx shakllanishi va boshqa muamolarga pulning aniq eng zamonaviy funksiyalarini tushuntirishga harakat qiladi.

Bu turlilardagi nazariy oqimlar pulning o'zgartirish va rivojlanish bosqichlarini nazariy ravishda tushuntirish uchun ishlatiladi va pulning o'zining tabiatini va o'zgarishlarini tahlil etishda yordam beradi. Nazariy asoschilar pulning joriy davrbulishi va kelajagi uchun qanday rivojlanishiga dair nazariy oqimlar taqdim etish bilan shug'ullanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sh.Sh.Shodmonov, U.V.Gafurov Iqtisodiyot nazariyasi. O'quv qo'llanma 2005.779b.
2. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Possibilities of Increasing the Activity of Banks in the Securities Market, Journal of Advanced Research and Scientific Progress (JARSP), Volume 02 Issue: 03/2023 ISSN: 2751-7551 (159-162)
3. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Analysis of Existing Management Mechanisms and Assessment Methods of The Bank's General Financial Risk, Journal of Intellectual Property and Human Rights, Volume:02 Issue: 05/ May-2023, ISSN:2720-6882 (227-231)
4. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Improvement of Investment Activities in the Service Sector, Journal of Innovative Studies of Engineering Science (JISES), Volume:02 Issue:03/2023 (53-58)
5. Абдувахобов Шахзод Холмўмин уғли, Factors Causing Credit Risks in Commercial Banks and Their Assessment, Journal of Intellectual Property and Human, Volume:02 Issue:05/May-2023 ISSN:2720-6882 (221-226)
6. Sharipova N. D., Asadova S. D. THE ROLE OF BANKS IN THE MODERN MONETARY SYSTEM //Procedia of Theoretical and Applied Sciences. – 2023. – Т. 6. – С. 55-62.
7. Шарипова Н.Д., Чориев Я.А. СТРАХОВАНИЕ БАНКОВСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ //International Journal of Advanced Research in Education, Technology and Management. -2023- Т.2. - С. 92-99.
8. Sharipova N. D., Jurayev I. S. THEORETICAL FOUNDATIONS OF MONETARY POLICY// INTERNATIONAL JOURNAL OF INNOVATIONS IN ENGINEERING RESEARCH AND TECHNOLOGY. – 2023. -Т. 10. -С. 171-173
9. Sharipova N. D., Aliboyev L.Sh. THE IMPORTANCE OF ANTI-INFLATIONARY POLICY AND INFLATION TRADING IN UZBEKISTAN// INTERNATIONAL MULTIDISCIPLINARY JOURNAL FOR RESEARCH & DEVELOPMENT. -2023. -Т. 10. -С. 92-94.
10. Tursunov, F. M. (2023). TIJORAT BANKLARIDA MASOFAVIY BANK XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISH MUAMMOLARI VA ULARNI BARTARAF ETISH AHAMIYATI. SCHOLAR, 1(30), 75–81.
11. Tursunov Faridun Mustafoyevich. (2023). OPPORTUNITIES FOR REMOTE BANKING SERVICES TO GROW IN REPUBLIC OF UZBEKISTAN'S COMMERCIAL BANKS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(11), 4–7.
12. Каримова А.М., Махсудов О.Ш. Assessment of the Current State of the Market and Procedure For Lending to Subjects of Tourism Services of the Republic of Uzbekistan / Яшил иқтисодиёт ва тараққиёт журнали, 2023-йил, октябрь, 10-son, 79-83.

13. Ниязов З. Д., Махсудов О.Ш. Investment attractiveness of the enterprise, as well as factors influencing its development in the economy of Uzbekistan./ Иқтисодиёт, молия ва инновациялар халқаро илмий журналі, декабрь 29, 2023 1(4) сон, 47-55.
14. Каримова А.М., Ниязов З. Д. Махсудов О.Ш. Кредитная поддержка инновационного развития / SCHOLAR 1(32) сон, ноябрь 2023, 171-179.
15. www.cbu.uz – Markaziy bank.
16. www.wikipedia.org - Wikipediya.

